

FELIX SALTEN

BAM

HET ORIGINELE VERHAAL
EEN LITERAIR MEESTERWERK UIT WENEN

ISVW UITGEVERS

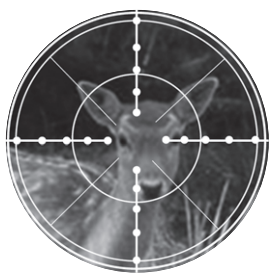
BAMBI

een levensgeschiedenis uit het bos

Felix Salten

Vertaald en ingeleid door Aly Knol

ISVW UITGEVERS

INLEIDING

Felix Salten, allesschrijver

In een ongedateerde Nederlandse uitgave, op 5 december 1949 geschonken aan ene 'Vd Ronaart' en sinds enkele jaren in mijn bezit, staan een paar merkwaardige potloodnotities. Zo moest volgens deze lezer een hele alinea worden geschrapt, waarin lyrisch wordt beschreven hoe de hoofdpersoon, populair gezegd, 'achter de meisjes aangaat'. Elders is het woord 'liefste' vinnig weggestreept en in de zin 'ze gingen samen weg en waren erg gelukkig' moest volgens Vd Ronaart ook 'en waren erg gelukkig' worden verwijderd, omdat het een verdeckte verwijzing naar de paringsdaad betreft. De zin 'je moeder heeft nu geen tijd voor je', in de context van het hoofdstuk een duidelijk eufemisme voor 'ze is de hort op want het is bronsttijd', is daarentegen overeind gebleven of, ook mogelijk, over het hoofd gezien. Hoe dan ook, 'Vd Ronaart' vond het boek kennelijk niet geschikt voor alle leeftijden.

The Wall Street Journal stelde bij het vijfenzeventigjarig bestaan van het boek op sarcastische wijze al evenzeer vast dat het geen werk voor jeugdige lezers was. 'U vindt het op de kinderafdeling van de bibliotheek, een uitgelezen plek voor een boek van zo'n 200 pagina's dat is volgepakt met bloedige actiescènes, seksuele verovering en verraad,' schreef James P. Sterba. 'Dit boek beschrijft een bos vol moordenaars en criminelen. Ik heb zeker zes moordenaars geteld, onder wie drie kindermoordenaars. Met de juiste filmagent en een beetje bijgeschaafd script hebben we het hier over een oorlog die schreeuwt om Hollywood.' Met een vette knip-

oog concludeerde Sterba dan ook: 'Geen geintje. Disney heeft overduidelijk de verkeerde film gemaakt.'

De schrijver van het boek *Bambi, eine Lebensgeschichte aus dem Walde* (Wenen, 1923), waarop Walt Disney zijn animatiefilm uit 1942 baseerde, had het bij publicatie ook helemaal niet als kinderboek bedoeld. De Hongaars-Oostenrijkse joodse auteur Felix Salten, wilde degenen die in zijn tijd het 'terug naar de natuur' predikten voor ogen houden dat die natuur geen zonnig paradijs of vermakelijk pretpark is, maar een levensgevaarlijke wereld waarin niet alleen de mens moet worden gevreesd. Al kort na zijn geboorte wordt Bambi met een gewelddadige dood geconfronteerd waaraan geen menselijke jager te pas komt, onweersbuien teisteren het bos genadeloos, 'buitenspelen' is aan de strengste regels gebonden en winterse voedselschaarste haalt het slechtste in (bijna) ieder dier naar boven.

Salten zou zich later meerdere malen beklagen over de infantilisering van Bambi's verhaal, niet alleen door de Disney-studio's maar ook door Amerikaanse uitgevers. Nadat hij in 1939 *Bambis Kinder* had voltooid, waarin de bronsttijd van de reeën nog smeuïger aan bod komt dan in het eerste Bambi-boek, kreeg hij het verzoek van zijn toenmalige uitgeverij om het in de desbetreffende passages ten behoeve van de jeugdige lezertjes wat kalmer aan te doen. 'Uw plan om de beschrijving van het paringsseizoen van de reeën wat af te zwakken,' schreef Salten in een verontruste reactie, 'jaagt me een beetje schrik aan.'

En, ging hij verder: 'Ik verzoek u hierbij dringend om, nog afgezien van de beoogde afzwakkingen, mijn werk niet als een kinderboek aan te prijzen of het anderszins als zodanig te bestempelen. Dit zou vanaf het allereerste begin de deur dichtgooien voor de grotere wereld van volwassenen, dierenvrienden, vrouwen, jonge meisjes en zo verder. Verontschuldig me dat ik mijn verzoek op dit punt ook baseer op mijn Bambi-ervaringen. Bambi vond zijn weg van volwassen lezers naar kinderen op zo'n manier, dat tot op de dag van vandaag zowel Amerikaanse kinde-

ren als volwassenen me brieven schrijven. De weg vinden van kinderen naar volwassenen is echter vele malen langer en moeilijker.'

De eerste Amerikaanse uitgave van *Bambi* in 1928 werd tot het pas in het leven geroepen fenomeen van 'Book of the Month' verheven en alle marketing was nog geheel op volwassenen gericht. Met Disney's film, die van *Bambi* een aaibare kinderknuffelheden maakte, raakte de rauwe, ware geschiedenis van de jonge ree uit beeld, evenals zijn schepper. In de aankondiging van de film komt de schrijver er in nauwelijks twee seconden bekaaid vanaf met een 'From the story by Felix Salten'. In veel pregnantere letters, die langer in beeld blijven, is *Bambi* volgens het filmdoek ontstaan 'from the imagination of Walt Disney'. Salten vond de film 'alleraardigst', maar zou er altijd afstandelijk aan refereren als 'Disney's *Bambi*'. De disneyficatie heeft geen recht gedaan aan het oorspronkelijke boek, noch aan zijn alleszins opmerkelijke auteur.

Hoe groot Felix Salten in zijn tijd was, blijkt wel uit het liber amicorum dat zijn uitgever Paul Zsolnay in 1930 ter gelegenheid van de zestigste verjaardag van de schrijver uitgaf. De hele intelligentsia van Wenen en daarbuiten leverde lovende bijdragen. De schrijvers Max Brod, Gerhart Hauptmann, Heinrich en Thomas Mann, Richard Beer-Hofmann, Franz Werfel, Arthur Schnitzler en - in een postuum gepubliceerd stuk - de dichter Hugo von Hofmannsthal prezen Salten om diens vele literaire en journalistieke werken. Ook de latere winnaar van de Nobelprijs voor de Literatuur John Galsworthy, die het voorwoord bij de eerste Engelstalige uitgave van *Bambi* had geschreven, en de grondlegger van de psychoanalyse Sigmund Freud droegen een juichend hoofdstuk bij.

Felix Salten werd op 6 september 1869 als Siegmund Salzmann in Boedapest geboren, als zesde kind in het joodse gezin van Philipp en Marie Salzmann. Drie weken na zijn geboorte verhuisden de Salzmanns naar Wenen, waar vader Philipp, tot dan toe ingenieur in goeden doen, veel geld dacht te maken met een pas ontdekte kolenmijn. Het werd een zware teleurstelling, niet

de eerste en niet de laatste. Toen Felix zes was zag het gezin, nu met zeven kinderen, zich genoodzaakt te verhuizen naar een schamel tweekamerappartement in de volkse voorstad Währing. Op zijn zestiende brak Felix het gymnasium af. Hij en zijn oudste broer namen een baantje bij dezelfde verzekeringsmaatschappij om in het onderhoud van het gezin te voorzien. Toen de Salzmanns dankzij de broers tenslotte weer enigszins op stand konden gaan leven, vond Salten de tijd gekomen om zich aan zijn grote ambitie, het schrijven, te wijden.

Zowel de troosteloosheid van Währing als het dorre verzekeringsbaantje had Salten goedgemaakt met avondlijke zwerftochten door zowel chic, mondain als proletarisch Wenen en het omringende bosland. Hij maakte voortdurend aantekeningen en ontwikkelde een scherpzinnig gevoel voor details dat later al zijn werken zou kenmerken. Zijn eerste novelle ging, toeval of niet, over een dier. In 1890 kwam *Der Vagabund, eine Hundengeschichte* uit over een eigenwijze onverbeterlijke dashond. In datzelfde jaar leerde hij Arthur Schnitzler kennen en trad de autodidact Salten toe tot de literaire kring Jung Wien met hun ‘Stammkneipe’ Griensteidl.

Salten deelde met hen de liefde voor literatuur, voor erotische avontuurtjes en voor bier en wijn. Met velen van hen had hij ook zijn joodse achtergrond gemeen. Salten zou uiteindelijk een hartstochtelijk aanhanger worden van de zionistische ideeën van Theodor Herzl en in 1925, na een reis door Palestina, het wervende boek *Neue Menschen auf alter Erde* schrijven. Hij was echter geen praktiserend jood en beschouwde de boeken van het Oude Testament vooral als ‘een verzameling onovertroffen allegorieën op menselijk leven en lijden’.

Felix Salten was ‘een man met vele gezichten’, zoals zijn biografe Beverley Driver Eddy in het gelijknamige boek stelt (Ariadne Press 2010). Hij was een veelschrijver of, beter gezegd, een alles-schrijver, die geen enkel genre uit de weg ging, zelfs het meest gewaagde niet. Hij schreef theaterkritieken, krantencolumns en -cursiefjes, filmscenario's, libretto's voor operettes, toneelstukken,

romans, dierenfabels én zeer waarschijnlijk het scabreuze, pornografische maar vooral schelmachtige humoristische werk *Josefine Mutzenbacher oder die Geschichte einer Wienerischen Dirne von ihr selbst erzählt*.

Tot op de dag van vandaag wordt deze roman uit 1906 over een vrouw van lichte zeden die uiterst openhartig en zonder spijt of schaamte over haar leven vertelt, herdrukt en herlezen. In Wenen werden enkele jaren geleden zelfs nog Mutzenbacher-wandelingen georganiseerd langs de meest in het oog springende plaatsen waar Josefine haar beroep uitoefende. Een cijferfetisjist schijnt eens te hebben geturfd dat Josefine Mutzenbacher het vorstelijke aantal van 394 verschillende benamingen voor het mannelijk lid telt.

Aanvankelijk werd aangenomen dat het boek was geschreven door Felix Salten en Arthur Schnitzler, die zijn vriend was in meer dan alleen literaire bezigheden, en mogelijk was bedoeld als parodie op de pornografische geschriften uit hun tijd. Schnitzler heeft zijn bemoeienis met Josefine echter altijd ontkend; Salten nimmer. Inmiddels wordt het boek sinds jaar en dag uitsluitend aan Felix Salten toegeschreven. Naast dat alles schreef Salten tenslotte zijn bekendste boek *Bambi*, volgens John Galsworthy in zijn voorwoord bij de eerste Engelse vertaling 'een klein meesterwerk'.

Ondanks al zijn toneel- en librettowerk en uitstapjes naar film-scenario's en cabaret is de journalistiek uiteindelijk, onder gebruikmaking van talloze pseudoniemen, Saltens grootste constante gebleken en tevens zijn belangrijkste inkomstenbron, hoe ontoereikend vaak ook want hij hield van een leven op grote voet. Hij was, aldus zijn kleindochter Lea Wyler, een verkwister maar evenzeer royaal met geschenken aan familie en vrienden. Schnitzler vroeg zich eens af hoe Salten het toch voor elkaar had gekregen om zich met een mager krantensalaris van 60 gulden een paraplu van 24 gulden te kunnen veroorloven, die hij bij hofleverancier Rodeck had gekocht. Het raadsel werd deels opgehelderd, toen uitkwam dat Salten dure boeken, die hij van Schnitzler had 'geleend', bij antiquariaten had verpatst.

Het jaar 1933 betekende in vele opzichten een keerpunt in Saltens leven. Het is het jaar, waarin hij de filmrechten van *Bambi* voor de somma van 1000 dollar verkocht aan Sidney Franklin, producer en regisseur bij de MGM-studio's. Franklin had *Bambi* met levende dieren willen filmen, maar toen hij daar de onmogelijkheid van inzag, gingen de filmrechten in 1937 over in handen van Disney. 1933 was ook het jaar, waarin Salten het voorzitterschap neerlegde van de Oostenrijkse afdeling van de internationale schrijversvereniging PEN, dat hij sinds 1927 had bekleed. Dat gebeurde na een onverkwikkelijk dispuut over de consequenties die getrokken moesten worden uit de zwarte lijst van ongewenste auteurs, die de nazi's in Duitsland dat jaar hadden opgesteld.

De naam Salten ontbrak volgens officiële bronnen die op internet zijn te raadplegen in 1933 nog op deze 'lijst van schadelijke en ongewenste geschriften', maar dit verzuim werd in 1935 rechtgezet. De 'sämtliche Werke' van Salten, *Bambi* inclusief, al werd de titel niet specifiek vermeld, moesten in beslag worden genomen en vernietigd op de brandstapel. Deze gebeurtenissen brachten latere recensenten ertoe om met wijsheid achteraf *Bambi* te interpreteren als allegorie op de Jodenvervolging in Europa, zoals er ook recensenten waren die in Disney's *Bambi*-film, die uiteindelijk in 1942 in de bioscopen kwam, een allegorie zagen op de Japanse aanval in december 1941 op Pearl Harbor. 'Het is heel wel mogelijk dat Salten noch Disney bewust op een allegorie uit waren,' aldus biografe Beverley Driver Eddy. 'Maar hun publiek las die uit beide werken af.'

Salten ontvluchtte het door Duitsland genaaste Oostenrijk ten slotte in 1939. Ongevraagd bood de Amerikaanse consul Salten, 'uit persoonlijk respect voor *Bambi*', hulp aan bij het verkrijgen van een visum voor de Verenigde Staten. Maar Salten verkoos Zwitserland waar zijn dochter Anna woonde, die was getrouwd met een Zwitserse toneel- en filmacteur. Thomas Mann gaf Salten later in een brief gelijk met deze keus. 'De illusie dat mensen hier (in de VS) zitten te wachten op Duitse schrijvers is snel vervlogen.' Salten stierf, zwak en moe, op 8 oktober 1945 in Zürich. Veel van

Bambi, de animatiefilm van Walt Disney, staat iedereen nog op het netvlies. Wat bijna niemand weet, is dat de kinderfilm is gebaseerd op een literair meesterwerk uit 1923 van de Hongaars-Oostenrijks-Joodse auteur Felix Salten. Hij was een gevierd schrijver die in kringen verkeerde van Sigmund Freud, Max Brod, Thomas Mann en Arthur Schnitzler. Walt Disney verwierf in 1937 de filmrechten op het boek en zette het verhaal naar zijn eigen hand. Salten zou zich later meermaals beklagen over de infantilisering van zijn boek door de filmmaker.

Inmiddels kennen miljoenen kinderen het door Disney vertelde verhaal over het opgejaagde reetje Bambi. Maar Salten, zelf een fervent jager, maakte het oorspronkelijke manuscript toch vooral voor de volwassen lezer. Hij wilde afrekenen met degenen die het 'terug naar de natuur' predikten. De natuur, het bos waarin het Bambi leeft, is geen zonnig paradijs of pretpark. Het is een levensgevaarlijke wereld, waarin niet alleen de mens moet worden gevreesd.

Het originele literaire meesterwerk *Bambi* wordt hier gepresenteerd in vertaling van Aly Knol.

